

ДО 90-РІЧЧЯ УНІВЕРСИТЕТУ. ПЕРШІ ТРАКТОРИ В УКРАЇНІ.

Ще задовго до заснування Харківського інституту механізації та електрифікації сільського господарства (1930 р.), на українських землях почали випробовувати перші трактори, які були завезені з-за кордону. Про це свідчать непоодинокі повідомлення, які з'являлися в періодичній пресі дореволюційних часів.

Поява перших тракторів в Україні пов'язана з бурхливим розвитком науки і техніки, який на початку ХХ сторіччя спостерігався у Європі та в Північній Америці. Як відомо, перші трактори появились тут ще у ХІХ сторіччі, а їх серійне виробництво було налагоджено на початку ХХ-го.

У 1901 році Чарльз В. Харт і Чарльз Парр в місті Чарльз Сіті (США) заснували власну компанію — Hart-Parr Company, яка стала піонером у тракторобудуванні, а вже в 1903 році ця компанія збудувала 15 тракторів з бензиновими двигунами внутрішнього згорання, потужністю 30 к.с. У 1912 році фірма «Гарт-Парр» розпочала випуск напівгусеничних тракторів з нафтовими двигунами і того ж року ці трактори з'явилися в Російській імперії, а точніше — у Харкові, де на базі заводу сільськогосподарських машин «М. Гельферіх-Саде» (пізніше – «Серп і молот») було відкрито представництво американської фірми.

У кількох номерах газети «Утро» за 1912 рік можемо бачити рекламу нафтових тракторів «Гарт-Парр» (тобто, з нафтовими двигунами), які пропонувало Тов. «М. Гельферіх-Саде». В рекламній інформації було зазначено, що ці трактори є економними й не складними, випробуваними, міцними і надійними. На вміщеному фото видно, що трактор названої фірми тягне 8-корпусного плуга, що на той час було великим досягненням. Але трактор «Гарт-Парр» не був гусеничним у повному сенсі цього слова, оскільки мав металеві стрічки лише на задніх опорних колесах, а передні колеса були звичайними.

Мабуть, такі ж трактори продавав і банкірський дім «Д. Мержвинський і К-о», що знаходився у Києві на вулиці Жилианській. В кількох номерах газети «Рада» за лютий-березень 1913 року бачимо рекламні повідомлення про те, що названий банкірський дім щодня з 14.00 до 15.00 демонстрував ходові властивості сільськогосподарського гусеничного трактора. Пізніше газета повідомляла, що цей трактор банкірського дому з 1 по 15 квітня братиме участь у конкурсі моторних плугів, який проходитиме на базі Акимовської казенної машино-випробувальної станції, що знаходилась в Таврійській губернії.

У червні-вересні 1913 року трактор «Гарт-Парр» був представлений на Всеросійській сільськогосподарській, фабрично-заводській, торгово-промисловій і науково-художній виставці, що проходила у Києві. Там же демонстрували зразки іншої сільськогосподарської техніки та тракторів іноземного виробництва. Висвітлюючи роботу виставки, газета «Рада» писала, що *«київська виставка зібрала найбільше експонатів в одділі сільсько-господарських машин. Між иншим багато нових і удосконалених машин і коло 10 тракторів та парових плугів. Тому не дивно, що одділ сільськогосподарських машин викликає найбільше зацікавлення з боку сільських господарів і взагалі одвідувачів виставки»*.

Варто зазначити, що організаційний комітет виставки не обмежився лише показом нових зразків сільськогосподарської техніки і тракторів, а й організував демонстрацію цієї техніки в роботі. *«Зважаючи на те, що від гарної постановки демонстрації машин залежить не тільки успіх виставки, але й взагалі економічні інтереси Росії, комітет,*

маючи вже цілком зручне для демонстрації тракторів місце коло ст. Юстинівки, має на меті зробити спробу інших сільсько-господарських машин в приватних маєтках. Такі спроби обійдуться коло 5000 карб. Комітет дає на це від себе 2000 карб., а 3000 карб. просить від департаменту хліборобства, бо економічні досліді сільсько-господарських машин мають загальнодержавне значіння», — писала газета «Рада» (№165 від 20.07.1913).

13 серпня газета «Рада» (№184) повідомляла про те, що з 18 по 24 серпня на станції Юстинівка біля Фастова пройдуть випробування парових і нафтових молотарок, пресів для соломи і скиртоскладів, а з 25 по 31 серпня — тракторів, парових плугів і машин для копання картоплі та буряків. Про це контора виставки сповістила власників маєтків, сільськогосподарські товариства, вищі школи, земства та інших зацікавлених осіб.

Як проходили польові випробування сільськогосподарської техніки – достеменно не відомо, але 4 вересня «Рада» (№202) повідомляла, що «Експертиза тракторів і парових плугів на ст. Полениченцях зібрала до 500 душ сільських господарів. В експертизі брало участь три трактори і один паровий плуг». В наступному номері газети було розміщене оголошення про те, що 7 вересня о 18 год. вечора в театрі «Искусство» на території виставки інженер А. А. Барановський прочитає доповідь про сільськогосподарські трактори (мабуть, за результатами випробувальних робіт)...

Отже, напередодні Першої світової війни українські поміщики і промисловці вже знали про можливості тракторів і навіть могли їх купити. Крім банкірського дому «Д. Мержвинський і К-о» у Києві продажем тракторів (фірми «Кейс») також займалось агрономічне бюро «Л.І.Здроевський і К.В. Грабовський», хоча навряд чи на цю техніку був великий попит. За даними Бюро сільськогосподарської механіки, до війни кількість тракторів по всій Російській імперії не перевищувала 800 одиниць. В Україні основними замовниками цієї техніки були цукрові заводи та великі економії, де вирощували цукровий буряк. Відомо, наприклад, що трактори разом із локомотивами та комбінованими сівалками використовували у Смілянському маєтку Бобринських та на цукрових плантаціях інших латифундистів.

Ось що у 1915 році писала про перспективи використання тракторів у сільському господарстві газета «Киевлянин»: *«Мысль о широкомъ распространении у нас тракторов, позволяющих быстро и хорошо обрабатывать землю паровыми двигателями при недостатке в хозяйстве живого инвентаря и рабочих, очень интересна и заслуживает внимания. К сожалению, в наших условиях, когда тракторы еще должны проложить для себя путь в русскую деревню и доказать свою практическую пригодность, и когда их пришлось бы добывать за границею, например, в Америке, при затрудненности всякого к нам ввоза, в настоящий момент нужно отказаться от всякой надежды помочь нашему хозяйству тракторами. О них придется говорить лишь в будущем, а интересы момента заставляют признать вопрос о тракторах для нас пока не имеющим практического значения».* («Киевлянин» №58 від 27.02.1915).

І все ж, попри увесь скептицизм, іноземний трактор впевнено прокладав собі дорогу на українські поля. Певну роль тут відіграла і діяльність Київського товариства західних земств з продажу сільськогосподарських машин, яке діяло у 1912-1919 роках. Основними напрямками його діяльності були закупівля, порівняльні випробування й постачання різноманітних сільськогосподарських машин і знарядь, товарів, необхідних у сільському господарстві тощо. Крім того, у 1914 році Товариство заснувало перше в Україні науково-технічне періодичне видання, присвячене сільськогосподарській техніці —журнал «Машина в сельском хозяйстве», в якому висвітлювалося широке коло питань сільськогосподарського машинобудування, машинознавства й машиноторгівлі.

Діяльність Київського товариства західних земств ґрунтовно висвітлена в наукових публікаціях та в дисертації к.і.н. Т.В. Хоменко. Але тема участі Товариства в популяризації та поширенні тракторів залишилась поза увагою. У зв'язку з цим варто звернути увагу на

публікації в газеті «Нова Рада», яка у червні 1917 році повідомляла, що Київське т-во західних земств разом Департаментом хліборобства влаштовують показові роботи з тракторами в маєтку Жердова біля залізничної станції Бобрик на Київщині. «Тракторами робиться оранка, возовиця, косовиця, молотьба і всі інші господарські роботи. Хто хоче оглянути роботу тракторів, запрошується в маєток Жердова...», – писала газета. Згодом та ж газета повідомляла, що Товариство західних земств отримало з Америки партію тракторів на 16, 20, 25 і більше сил, з плугами та всіма запасними частинами.... «Трактори ці куплені Т-вом дуже дешево, тому рекомендується їх Кооперативам та сільським господарям...», – інформувала газета. А у грудні 1917 року «Нова Рада» вже повідомила про великий погром у маєтку Жердова, вчинений більшовицькими військами. З'ясувалося, що цей маєток належав родині артистки Марії Заньковецької, яка здавала його в оренду Товариству західних земств. В маєтку Товариство організувало насіннєве господарство та мотокультурну станцію, на базі якої й проводились випробування тракторів. На жаль, під час погрому п'яні солдати знищили багато цінного майна, розікрали склад земських машин і поламали трактори, які там зберігались, про що писала газета «Нова Рада»... (Нова Рада №210 від 16.12.1917).

Отже, у 1912-1917 роках завезення і поширення тракторів в Україні лише набирало обертів. Важливо відзначити й те, що значення механізації сільсько-господарства розуміли в Департаменті хліборобства Генерального секретарства земельних справ УНР, який тісно співпрацював в Київським товариством західних земств. Проте більшовицька інтервенція і Громадянська війна зупинили цей процес, а та техніка, що була ввезена раніше, була знищена або пошкоджена.

Спираючись на дані, які свого часу були оприлюднені у пресі інженером С. Шпаковським, який був уповноваженим тракторного бюро Наркомзему на Правобережній Україні, можна стверджувати, що на початок 1922 року в Україні знаходилось близько 300 тракторів, з яких справними було лише 28 машин. Тому навесні 1922 року радянській владі довелося вживати термінових заходів для ремонту поламаних тракторів і навіть залучати трофейні танки, які були спрямовані в південні райони України для проведення сільськогосподарських робіт.

Віктор Козоріз, відділ медіакомунікацій ХНТУСГ.

Реклама в газеті "Утро" від 29 квітня 1912 р.